

נו ע"ב

[א] תוס' ד"ה אביי אמר משכחת כו' ולא הוי מגרש רביע מהם, וי"ל וכו' - ודוחק, אבל גמ' קאמר בעיר אלף ורביע וגמ' לא חשש לדקדק.

אור אליהו

[א] בגמ': "תניא אמר רבי אליעזר ברבי יוסי, תחום ערי לויים אלפים אמה, צא מהן אלף אמה מגרש, נמצא מגרש רביע, והשאר שדות וכרמים כו' נמצא מגרש רביע, טפי מתלתא נינהו כו' אביי אמר, משכחת לה נמי במתא דהויא אלפא באלפא. תחומין כמה הוו תמניא, קרנות כמה הוי שיתסר, דל ארבע דתחומין וארבע דקרנות כמה הוי תמניא תילתא הוו. מי סברת בריבועא קאמר בעיגולא קאמר, כמה מרובע יתר על העגול רביע, דל רביע פשו לה שיתא, ושיתא מעשרים וארבע ריבועא הוי". וכתבו תוס' ד"ה אביי אמר משכחת: "ואם תאמר, לפי מה דמוקי לה לקמן במתא עגולה קשה, דתחומין הוו טפי, כמו שאנו מרבעין העיר, ולא הוי מגרש רביע מהם. ויש לומר דלא קאמר מגרש רביע אלא מתחומין שבחוץ לריבוע העיר". כלומר, כשמרבעים את העיר מוסיפים על התחומין רבע מגודל העיר, שכן ריבוע גדול מהעיגול

שבתוכו ברביע, ואם כן יוצא שהשטח של התחומין הוא כ"ד אלף ורבע אמות מרובעות, והמגרש הוא ו' אלפי אמות⁵¹, נמצא שהמגרש הוא פחות מרבע ביחס לתחומין. ועל זה תירצו תוס' שמה שאמר אביי שהמגרש רביע מהתחומין, הכוונה רק לתחומין שמחוץ לריבוע העיר⁵². ורבינו בגליון הש"ס שלו כתב שזה דוחק, שכיוון שהורדנו משטח המגרשים את השטח שהריבוע יתר על העיגול, אם כן על כרחך ששטח זה נוסף לתחום העיר, וכשאמר רבי אליעזר ברבי יוסי שנמצא מגרש העיר רביע, משמע ששטח המגרש הוא רביע מכל התחומין.

אבל התירוץ לקושיית התוס' הוא, שכשאביי אמר שמדובר בעיר אלף אמה, אין הכוונה לאלף אמה בדיוק, אלא גמ' קאמר בעיר שהיא אלף ורביע, כלומר⁵³, אורך העיר הוא אלף ורביע, ורוחב העיר הוא אלף. ומה שאמר

והיינו, משום שסברה האישה, שכיוון שדין זה,

לשייר לשמש בקערה, הוא מטעם דרך ארץ, יתכן

שרבי יהושע בן חנניא לא חש לזה (כמו שכתב

המרש"א: "וצ"ל דרבי יהושע לא היה חש להא, כיון דאינו

אלא מהלכות דרך ארץ"). אבל לאחר שראתה שפעם

השלישית לא אכל כלום, סברא שמא הוא כן נוהג

בהנהגת דרך ארץ זו, וכוונתו בזה להשאיר על שתי

הפעמים הקודמות.

51. שכן שטח המגרש כולל העיר הוא 9,000

אמות מרובעות, אבל כיוון שמדובר שהעיר היא

עגולה צריך להוריד רביע, דהיינו 2,000 ורביע,

נמצא מגרשי העיר עם העיר הוא 6,750 ושלושה

רבעים. והעיר עצמה כשהיא עגולה היא 750, אם

כך המגרש לבד הוא 6,000 (ולאביי החשבון הוא ללא

העיר עצמה כמבואר בגמ'). ולתחומי העיר צריך

להוסיף את ה-2,000 ורביע הנ"ל שהורדנו

מהמגרשים בגלל עיגול העיר, נמצא שהתחומין הם

18,000 ורבע, ויחד עם המגרשים הוא 24,000

ורביע. וכשנחלק 24,000 ורביע ב-6,000 נקבל

פחות מרביע.

52. ולכן החשבון הוא מדוייק, שתחומי העיר הם

18,000 והמגרשים ללא העיר הם 6,000, אם כן

כשנחלק 24,000 ב-6,000 נקבל בדיוק רביע.

53. להבנת דברי רבינו בזה נעזרתי בספר נחל

הערבים, שביאר את הגהת רבינו. וכן ברב אליעזר

יהודה קרליבך שליט"א שהסביר לי את דברי נחל

נח ע"א

[א] גמ' אר"י אמר שמואל ל"ש אלא כו' - כאן ג' כבות מלתיה דשמואל, ולישנא בתרא דרב יוסף, ולישנא בתרא דרבא. ראשונה בקידור לבר, ואחרונה בהבלעה לבר, מציעתא בשניהם. מציעתא בגיא לבר, אחרונה בהר לבר וראשונה אף בהר (לבר). ושם אף בהבלעה. נמצא בגיא ב' כבות ראשונה ומציעתא, א' בקידור וא' בשניהם, ובהר ב' אחרונה וראשונה, א' בהבלעה וא' בשניהם, שימת ש"ע וטור. והכלל בקיצור, כי ראשונה ככולהו לבר הבלעה דגיא, שהוא קל בטורח מכולם,

אור אליהו

אביי רק "אלפא", משום שהגמ' לא חשש לדיקדק⁵⁴. והחשבון הוא כך: השטח הכולל של התחומין, המגרש והעיר הוא 26,250,000 אמות מרובעות⁵⁵, ושטח המגרש כולל העיר הוא 9,750,000⁵⁶, וכשנפחית רביע משטח זה, שהוא העודף על העיגול, נקבל 7,312,500, וכשנפחית מזה את שטח העיר פחות רביע⁵⁷, שהוא 937,500, נקבל 6,375,500, וכשנפחית מהשטח הכולל את

שטח העיר נקבל 25,312,500. נמצא ששטח המגרש ללא העיר, שהוא 6,375,000 - קרוב מאוד לרבע משטח הכולל ללא העיר, דהיינו 0.2518⁵⁸. נמצא לפי זה שהמגרש הוא באמת רביע מתחומי העיר, גם כאשר מרבעים את העיר, ונוסף על ידי זה שטח לתחום העיר. [א] גמ' אר"י אמר שמואל ל"ש אלא כו' - הנה בסוגיא כאן ישנם שלשה כבות⁵⁹: א. מלתיה שמואל: "אמר רב יהודה אמר

הערבים (שיש שם ט"ס שמקשה על ההבנה) וכן ברב פרופ' נתן קלר שליט"א.

54. ואולי הטעם שלא דקדקו, כיוון שרק האורך הוא אלף ורביע אבל הרוחב הוא אלף.

55. והיינו שמכפילים את אורך השטח 5,250 ברוחב 5,000. היינו האורך הוא: 1,250 של העיר (כשהיא מרובעת) ועוד 2,000 לכל צד של התחומין. וכן הרוחב הוא: 1,000 של העיר ועוד 2,000 לכל צד של התחומין.

56. והיינו שמכפילים את אורך השטח 3,250 ברוחב 3,000. היינו האורך הוא: 1,250 של העיר (כשהיא מרובעת) ועוד 1,000 לכל צד של המגרש. וכן הרוחב הוא: 1,000 של העיר ועוד 1,000 לכל צד של המגרש.

57. שכן העיר היא עגולה וצריך להפחית רביע מה שעודף הריבוע על העיגול. והנה בספר נחל הערבים כתב לפרש את דברי רבינו כדרך שכתבנו למעלה, אלא שהוא כתב ששטח העיר כשהיא עגולה הוא 1,000,000, שהוא רביע משטח העיר

(1,250,000) ואז יוצא ששטח המגרש ללא העיר הוא בדיוק רבע משטח הכולל ללא העיר (4=25,250,000/6,312,500). אמנם לכאורה קשה מאוד לומר כן, שהרי מה שעודף הריבוע על העיגול רביע, הוא רביע מלגיו, ואילו כשנפחיתים 250,000 מ-1,250,000 הוא רביע מלבר. ועוד שלא יתכן שבאותו חישוב לגבי העיר עצמה נחשב ברביע מלבר, ואילו לגבי המגרש נחשב ברביע מלגיו, וצ"ע. לכן צריך לומר כמו שכתבנו למעלה ששטח העיר העגולה הוא 937,500 שהוא רביע מלגיו. ולפיכך שטח המגרש ללא העיר הוא 6,375,000 ושטח הכולל ללא העיר הוא 25,312,500.

58. 25,250,000 (0.2518=25,312,500/6,375,000).

59. ושלשת כבות אלו הובאו בשו"ע (שצט, ד-ה). ורבינו בביאורו לשו"ע כתב כעין מה שכתב כאן. ולכן לצורך הסבר דבריו כאן נעזרנו בספר דמשק אליעזר, המפרש את דברי ביאור רבינו לשו"ע.